

Tiedenaiset suomalaisten sanoma- ja aikakauslehtien haastatteluissa

Suomi on koulutettujen naisten yhteiskunta: työikäiset naiset ovat eurooppalaisia kansasisariaan ja myös suomalaisia miehiä keskimäärin korkeammin koulutettuja (SVT 1998). Myös tieteellisessä tutkimuksessa suomalaisnaiset ovat näkyvästi mukana: geenitutkija Leena Palotie oli tieteen tuntemusta kansalaisten keskuudessa mittaavan Tiedebarometrin (2001; 2004) mukaan maamme tunnetuin tutkija¹. Yksittäisiä naisia on viime vuosikymmeninä edennyt tiedehierarkian huippupaikoille, mutta toisaalta vasta 2000-luvun alussa nimitettiin ensimmäinen nainen yliopiston kansleriksi (Leena Kartio Turun yliopistoon 2000) ja tieteen naisakateemiksi (professori Pirjo Mäkelä 2003). Naiset ovatkin edelleen vähemmistönä tutkijakunnassa, vaikka Suomessa miesten yliedustus on vähäisempää kuin useimmissa muissa vanhoissa EU-maissa.²

Naisten tutkijanuran edistämisestä keskusteltaessa viitataan usein median kahtalaiseen rooliin yhtäältä naispuolisten tutkijaesikuvien esittelijänä, toisaalta stereotyyppisten tutkijamielikuvien pönkittäjänä. Artikkelissa analysoidaan tiedenaisten henkilöhaastatteluja suomalaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä 1997–2002 (N=94). Tiedenaisten henkilöhaastatteluja kirjoittivat lähinnä naistoimittajat. Millaisia tiedenaista valikoitui haastateltaviksi ja millaisina heidät esitettiin lukijoille? Kielenkäytön ja temaattisen analyysin avulla osoitetaan niitä arvojäsenyyksiä ja tutkijakehyksiä, joita haastatteluihin toimittajien valintojen kautta asettuu. Tutkijakehyksiä oli viittä tyyppiä: asiantuntijat, huippututkijat, moniottelijat, väittelijät ja pioneerit. Paitsi tutkimustyönsä kautta tiedenaisten esitellään haastatteluissa vahvasti myös yksityishenkilöinä perheen ja suvun kontekstissa. Lisäksi heidän ulkonäköään ja olemustaan luonnehditaan siten, että heidän sukupuolensa korostuu. Tiedenaisten henkilöhaastattelujen kielelliset valinnat ohjaavat lukijaa näkemään tieteen ammattilaiset myös naisina, jolle perhe on tärkeä.

keskustelussa usein esiin (esim. ETAN 2000, 60–64). Jo kaksikymmentä vuotta sitten suomalaisessa naisten tutkijanuraa pohtineessa komiteamietinnössä arveltiin, että ”naistutkijoiden artikkeleilla ja haastatteluilla eri tiedotusvälineissä, lehdistössä, radiossa ja televisiossa saattaa olla vaikutusta myönteisten roolimallien luomisessa” (Komiteamietintö 1982:33).

Jo lasten ja nuorten käsitykset tutkijoista ovat varsin stereotyyppisiä ja miehisiä, ja erityisesti tämä pätee poikiin. Mielikuvia on kartoitettu esimerkiksi tutkimuksissa, joissa lapsia on pyydetty piirtämään tutkija. Laajassa kulttuurien välisessä 21 maata kattaneessa tutkimuksessa 13-vuotiaiden tyttöjen ja poikien tiedekäsityksistä ilmeni, että erityisesti teollisuusmaiden lapsista valtaosa piirsi miehen, kun heitä pyydettiin piirtämään tutkija, ja vain harvat – kaikki heistä tyttöjä – piirsivät nais-

puolisen tutkijan. Lasten piirroksissa tutkija oli monesti sijoitettu stereotyyppiseen laboratorioon ja kuvattu usein kaljuksi, partaiseksi mieheksi valkoisessa takissaan koeputkien ympäröimänä (Sjøberg 2000, 11–12, 47). Myös toisessa tutkijastereotyyppioita kartoittaneessa tutkimuksessa vain tytöt piirsivät naisia, kun lasten piti piirtää kuva tutkijasta (Chambers 1983).

Tarkastelemme tässä artikkelissa, millaista kuvaa suomalaiset sanoma- ja aikakauslehdet luovat tiedenaista ja naisten asemasta tieteessä. Tutkimme laajaa otosta suomalaisten tiedenaisten henkilöhaastatteluja. Analysoimme haastattelujen teemoja, kehyksiä ja kielenkäyttöä. Lähtökohtamme on, että kaikkiin teksteihin rakentuu tietty maailmankuva, joka kertoo paitsi kirjoittajan myös ympäröivän yhteiskunnan arvojäsennyksistä. Kieli ja tekstit tuotetaan aina sosiaalisessa kontekstissa, ja ne sekä heijastavat että luovat todellisuutta. Päämäärämme on, kriittisen lingvistiikan tavoitteiden mukaisesti, tuoda lukijalle näkyväksi niitä usein hienovaraisiin kielenkäytön keinoihin piiloutuvia arvojärjestyksiä, jotka huomattominkin ohjaavat lukijoiden näkemystä siitä, mikä kulttuurissa on luonnollista ja itsestään selvää. (Fairclough 1995; Mills 1995; Tainio 2001.) Analyysimme pohjustavat pohdintaamme siitä, voivatko tiedenaisten haastattelut laajentaa ja monipuolistaa nuorten varsin stereotyyppisiä käsityksiä tutkijoista, tutkijan työstä ja sen sopivuudesta niin naisille kuin miehille.

Suomessa tiedenaisten näkymistä mediassa ei ole aiemmin juurikaan tutkittu, ja muuallakin aihepiiriä on tutkittu vain vähän (Shachar 2000; ks. kuitenkin Eskola 1991). Marcel LaFollette analysoi yhdysvaltalaisia aikakauslehtiä vuosilta 1910–1955 ja päätyi tulokseen, että jos tiedenaiset ylipäänsä olivat näkyvillä mediassa, heidät kuvattiin epätavallisiksi. Tiedenaiset esitettiin yleensä ”joko alisteisessa asemassa olevina apulaisina tai ’supertutkijoina’” (LaFollette 1988; 1990, sit. Shachar 2000, 348). LaFolletten tutkimus kohdistui aikaan, jolloin naisia toimi varsin vähän itsenäisinä tieteenharjoittajina. Orly Shachar (2000) taas tutki *New York Timesin* ”Science Times” -palstalla 1996 ja 1997 ilmestyneiden tutkijahaastattelujen (”Tutkija työssään”) retoriikkaa. Sen lisäksi, että tiedenaisia haastateltiin tälle palstalle huomattavasti harvemmin kuin tiedemiehiä, Shachar havaitsi, että tiedenaisia kuvattiin persoonallisella, individualistisella otteella painottaen vähemmän heidän julkista tutkijanrooliaan. Naiset kuvattiin sosiaalisissa ja kulttuurisissa rooleissaan naisina ja yksilöinä, jotka ovat lisäksi tutkijoita, kun taas tiedemiehet kuvattiin ammatillisessa julkisessa roolissaan. Tiedenaisten ja tiedemiesten perhe-elämä otettiin haastatteluissa esiin hyvin eri tavoin. Tiedemiesten haastatteluissa perheen aiheuttamien häiriöiden puuttuminen esitettiin myönteisenä asiana, mahdollisuutena antautua täysin työlle, tai tiedemiehen perhe tungettiin elämäkerralliseksi ala-

viitteeksi. Työn ja perheen yhteensovittamisen pulmia niissä ei mainittu lainkaan. Sen sijaan tiedenaisten odotettiin olevan erinomaisia paitsi ammattinsa edustajina myös vaimoina ja äiteinä. (Shachar 2000.)

Pyrimme seuraavassa tutkimaan, näkyvätkö edellä kuvatut tendenssit esittää tiedenaiset vaimoina ja äiteinä – siis naisina perheen kontekstissa – omassa, suomalaisessa aineistossamme. Olemme kiinnostuneita siitä, millaisia tiedenaisia valikoituu haastateltaviksi ja kuinka tutkijoiden tutkijuutta ja sukupuolta tuodaan haastatteluissa esille. Sanoma- ja aikakauslehtien tekstilajien joukossa henkilöhaastattelut ovat suhteellisen itsenäisiä, muusta lehden aineistosta riippumattomia kokonaisuuksia, ja niiden tyyli on melko vapaa (Siivonen 1999, 57–61). Näin ollen aineistomme palvelee päämääräämme etsiä paitsi haastatteluissa toistuvia elementtejä myös tiedenaiseksi esittelemisen variaatiota.

Artikkelimme etenee seuraavasti. Esiteltyämme aineiston lähdemme tutki- maan tarkemmin niitä kielellisiä keinoja, joilla teksteissä viitataan tiedenaisten perheeseen – puolisoon, lapsiin ja muuhun sukuun. Toiseksi tarkastelemme sitä, millä tavoin tiedenainen kuvataan nimenomaan naisena. Lopuksi esittelemme ne tutkijatyyppejä kuvaavat viitekehykset, joihin toimittajat ovat haastateltavansa kirjoittaneet. Luemme ja analysoimme haastatteluja tieteenutkijana (Husu) ja kielitieteilijänä (Tainio), joita yhdistää kiinnostus naistutkimuksellisiin kysymyk- senasetteluihin.

Aineisto ja kirjoittajat

Aineistomme koostuu 94:stä vuosina 1997–2002 ilmestyneestä tiedenaisten henki- löhaastattelusta, jotka on julkaistu suurelle yleisölle tarkoitetuissa aikakaus- ja sa- nomalehdissä. Olemme rajanneet aineistomme henkilöhaastatteluihin. Tutkijoiden julkisuuskuvaa rakentavat myös heidän omat tekstinsä, mutta tässä tutkimuksessa tarkastellaan nimenomaan heidän henkilöhaastattelujaan (vrt. Kantola 2003, 63). Keskitymme analyyseissamme lopputulokseen, julkaistuun haastatteluun; emme siis tässä yhteydessä analysoi haastattelun tuottamisprosessia.

Tutkijoita haastatellaan lehtiin monista syistä. Niinpä keräämämme aineisto on varsin heterogeeninen: haastattelujen laajuus ja tyyppi vaihtelee – mukana on joitakin laajoja usean sivun henkilökuvia, runsaasti suppeampia merkkipäivä- tai nimityshaastatteluja, vaihtelevan laajuisia asiantuntijahaastatteluja sekä yksi laaja nimenomaan tiedenaisiin keskittynyt henkilöhaastattelukooste. Aineiston koostu- mus on esitetty taulukossa 1.³

Taulukko 1. Haastattelut lehtityypin ja kirjoittajan sukupuolen mukaan

Lehtityyppi	N	Kirjoittaja	
		Mies	Nainen
Sanomalehti	42	9	33
Naistenlehti	38	-	38
Muu aikakauslehti	14	6	9
N	94	15*	80*

*Yhden haastattelun (Seura-lehti) kirjoittajana pariskunta, nainen ja mies

Taulukosta käy ilmi, että tiedenaisia haastattelevat lähinnä naistoimittajat. Tämä on odotettavissa naisille suunnatuissa lehdissä, joiden toimituskunta yleensä on naisvoittainen, mutta myös sanomalehdissä ja selkeästi sekä nais- että miesluki-joille suunnatuissa aikakauslehdissä naispuolisista tutkijoista kirjoittavat enimmäkseen naiset.

Tutkimuksemme keskittyy analysoimaan pelkästään tiedenaisista kirjoitettuja haastatteluja⁴ (vrt. Siivonen 1999; Kivimäki 2002). Vaikka emme ole tässä tutkimuksessa keränneet tai tarkastelleet systemaattisesti tiedemiesten haastatteluja, aineistoa kerätessämme syntyi vaikutelma, että tiedemiesten haastatteluja oli tarjolla enemmän. Systemaattinen *Helsingin Sanomien* kirjoittelun seuranta kahdelta kuukaudelta vahvisti tätä käsitystä: kahden kuukauden otoksessa vain kolmannes tutkijahaastatteluista oli tiedenaisten haastatteluja.⁵

Tiedenaisten haastattelujen vähyys liittyy osin heidän vähemmistöasemaansa erityisesti ylemmässä tutkijakunnassa, mutta näyttää noudattavan yleisempää kulttuurista (ja ehkä laajempaakin, ks. Shachar 2000, 349) tendenssiä: miehet ovat lehdissä enemmän esillä kuin naiset. Jonita Siivonen seurasi henkilöhaastatteluja *Hufvudstadsbladetissa* ja *Dagens Nyheterissä* kuukauden ajan ja havaitsi, että molemmissa lehdissä haastateltavien määrä jakautui samalla tavoin: kolmannes haastatteluista oli tehty naisista, kaksi kolmasosaa miehistä (Siivonen 1999, 80–83). Sanna Kivimäen aikakauslehdistöissä julkaistuista kirjailijahaastatteluista systemaattisesti koostettuun aineistoon kuuluu 69 tekstiä, joista naisten haastatteluja on runsas kolmannes (Kivimäki 2002, 6–7, 19). Miesten esilläolo näkyy myös leh-
titekstien sanatasolla: sanomalehtien sanafrekvenssejä tutkittaessa on huomattu, että mies-sana esiintyy teksteissä jopa kolme kertaa useammin kuin sana nainen⁶ (Karppinen 2002).

Tiedenaisten henkilöhaastattelut tekstilajina

Jonita Siivonen (1999, 24, 76–77) pitää tutkimuksessaan henkilöhaastattelun tekstilajin kriteereinä neljää seikkaa: tekstistä löytyy yksi päähenkilö, haastatellun sanoja siteerataan, haastatellusta kerrotaan jotain henkilökohtaista, persoonaan liittyvää, ja haastatellusta on esitetty kuva. Omat kriteerimme ovat käytännössä samat: Henkilöhaastatteluiksi olemme tulkinneet sellaiset tekstit, joissa on selvästi havaittavissa ainakin kaksi toimijaa, haastattelija ja haastateltu; joiden yhteydessä on julkaistu kuva haastateltavasta; joissa haastattelija-toimittaja merkitsee osan tekstistä haastateltavan sanoiksi; joissa aiheen käsittely kiertyy jollakin tavoin haastateltavan henkilön persoonaan, vaikka teksti käsittelisikin enimmältään tutkijan työn tuloksia tai asiantuntemusalueetta. Henkilöä kommentoidaan usein esimerkiksi haastattelutilanteen kuvailun yhteydessä – tilannekuvauksella sinänsä pyritään luomaan läsnäoloa, kutsumaan lukijaa toimittajan ja haastateltavan tapaamisen todistajaksi (Juvonen 2000, 12–50; Siivonen 1999, 58), kuten seuraavissa esimerkeissä:

1. HYKsin plastiikkakirurgian klinikan ylilääkäri, professori Sirpa Asko-Seljavaara istuu huoneessaan Töölön sairaalassa valkoinen työtakki yllään, rinnassaan lääkärien lakkonappi. (KL 9/2001.)
2. ”Aina oppii kun kotuansa lähtöö”, norppatutkija, filosofian tohtori Mervi Kunnasranta siteeraa vanhaa pohjalaista sanontaa. (HS 31.8.2002.)

Ensimmäisessä esimerkissä kommentoidaan haastateltavan olemusta ja haastattelun paikkaa, toisessa kirjataan haastatteluhetken puhe kuulijan eteen; molemmissa

läsnäoloa luodaan myös preesensin käytöllä, kun tutkija "istuu" tai "siteeraa".

Tiedenäiseksi olemme aineistoa kerätessämme katsoneet kaikki naispuoliset tutkijat, joiden esittelyn tai haastattelun lomasta käy ilmi heidän työnsä tai uransa akateemisen tutkimuksen parissa. Monesti tiedenäisyys näkyy jo otsikoissa ("Tähtitieteilijän kotimaa on Maa", Diana Hannikainen, *HS* 13.11.1999; "Professori Eva Liljebloom lasikattoa murtamassa", *Anna* 3/2001), ja useimpien työura ja tittelit esitellään tai kerrataan heti tekstin alussa, kuten yllä olevissa esimerkeissä 1–2, jotka sijoittuvat otsikon (ja ingressin) jälkeen alkavan varsinaisen tekstin aluiksi.

Haastatelluissa on mukana tieteen parissa pitkään toimineita emeritoja, tiedeuralta muihin tehtäviin siirtyneitä, keskipolven tutkijoita sekä akateemisen uransa alkuvaiheessa olevia väitöskirjan tekijöitä. Haastateltujen ikähaitari on 26–76 vuotta – tutkijan täsmällinen ikä kerrotaan noin puolessa haastatteluista (48 tekstissä). Haastateltujen joukossa ei ollut yhtään maahanmuuttajataustaista tai etnisiin vähemmistöihin kuuluvaa tutkijaa ja vain yksi ulkomaalainen tiedenainen. Aineistomme tutkijat edustavat laajaa tieteenalojen kirjoa. Haastatelluissa ilmoitetut tieteenalat jakautuivat seuraavasti: humanistiset tieteet 40 %, luonnontieteet 18 %, lääketiede 15 %, yhteiskuntatieteet 11 %, kauppatieteet 8 %, teologia, tekniikka ja oikeustieteet 1–2 % kultakin.

Tiedenainen ja perhe

Kysymys tiedenaisen äitiydestä ja perhevelvoitteista nousee usein esille keskusteltaessa naisten tutkijanuran ehtoista niin meillä kuin muualla. Aiemmin todettiin, että yhdysvaltalaisissa aikakauslehtien tutkijahaastatteluissa tiedemiehen riippumattomuus perheestä esitetään hyveenä, kun taas tiedenaisia on esitelty ja useimmiten edelleenkin esitellään paitsi ammattinsa edustajina myös erinomaisina vaimoina ja äiteinä (Shachar 2000, 355; vrt. Mills 1995, 163). Vaikka äitiyden ja tutkijuuden yhteensovittaminen on Suomessa erittäin tavallista, äitiys ja perhevelvoitteet mainitaan monesti julkisessa keskustelussa suurimpana naisten tutkijanuran esteenä (ks. esim. Husu 2001, 264–266). Valtaosalla väitelleistä suomalaisnaisista on lapsia, tosin lapsettomia on hieman suurempi osuus kuin vähemmän koulutettujen keskuudessa (Suomen Akatemia 2000; Nikander 1999, 12–13). Suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa naisen hoivarooli on aina nostettu keskeiseksi (Lempiäinen 2003): "vahvan suomalaisen naisen" ideaaliin kuuluu paitsi työn myös perheen, lasten ja puolison, hoitaminen (Peltonen 1998). Ulkomailla syntynyt, Suomessa pitkään työskennellyt tohtori, jota haastateltiin Husun tiedenaisia käsitellyttä tutkimusta (2001) varten, kertoi havainneensa, että suomalaiset tiedenäiset eivät suinkaan pyri häivyttämään äitiyttään akateemisissa yhteyksissä kuten monien muiden Euroopan maiden tutkijanaiset, joiden kanssa työskentelemisestä hänellä oli kokemusta. Hän väitti, että Suomessa on pikemminkin vahvoja kulttuurisia paineita siihen, että menestyneen tiedenaisen tulee käydä hyvästä äidistä myös työkontekstissaan. Hänen mielestään vastaava käytös tulkittaisiin lähes epäammattilliseksi useissa muissa maissa. (Ks. Husu 2001, 271–272.)

Suomalaisten naiskirjailijoiden haastatteluja tutkinut Sanna Kivimäki (2002, 15) huomauttaa, että naiskirjailijoiden maailmaksi kuvataan selvästikin "lapsuus, suvut, perheet, isoäidit, äidit, äidin ja tyttären väliset suhteet". Naiskirjailijat asetetaan perheen piiriin, kun mieskirjailijoiden maailma näyttää muodostavan oman julkisen, intellektuaalisen kehänsä, joka suhteutuu kirjallisuuden konventioiden ja historian jatkumoon. Perhetaustan keskeisyys näkyy myös aineistomme haastatelluissa: niistä vain 21:ssä perhe- tai sukulaisuussuhteita ei mainita lainkaan. Toisin sanoen kolmessa haastattelussa neljästä kerrottiin jotain tiedenaisen puoliosasta⁷

tai lapsista (tai niiden puuttuminen mainitaan), hänen synnyinperheestään tai muista sukulaisuussuhteista. Erityisen usein naiset esitellään äiteinä tai vaimoina (ks. taulukkoa 2).

Taulukko 2. Haastattelujen maininnat (lkm) tiedenaisten parisuhteista, lapsista, synnyinperheestä ja muusta suvusta

Perhe- ja parisuhde-maininnat	Parisuhde	Maininnat lapsista	Maininnat synnyinperheestä	Maininnat muusta suvusta
Heterosuhte	50	38	19	15
”Perhe”	3	3	0	0
”Ei naimisissa”	6	2	3	1
Ei mainintaa parisuhteesta	35	7	7	5
Yhteensä	94	50	29	21

Aivan kuten naiskirjailijat myös tiedenaiset asetetaan usein laajempaankin suvun kehikkoon kuin vain oman perheen piiriin, kuten taulukosta 2 ilmenee. Yhteensä 29 haastattelussa kerrottiin tutkijan synnyinperheestä. Useimmiten puhuttiin tutkijan vanhemmista (26 mainintaa) mutta monesti myös sisaruksista (12 mainintaa). Muista sukulaisista useimmin mainittiin omat lastenlapset tai isovanhemmat; sisarusten lapsiin tai muihin sukulaisiin viitattiin heihinkin.

Parisuhteet ja nimenomaan heteroseksuaaliset aviosuhteet olivat kuitenkin haastattelujen tematiikan keskiössä (vrt. Kivimäki 2002, 14). Ainakin jotain tiedenaisten puolisoista kerrottiin jopa 50 haastattelussa, yli puolessa kaikista.⁸ Tiedenaisten puoliso mainitaan tavallisesti sekä etu- että sukunimellä, usein ammatin tai muun luonnehdinnan kera. Vain kymmenen 52 mainitusta nykyisestä tai ex-puolisosta jää teksteissä nimettömäksi.

Analysoidessamme mainintoja puolisoista huomasimme niissä tiettyä säännönmukaisuutta. Sovelsimme analyysissämme narratologista jaottelua eri kerrontatyyppihin. Pekka Tammen (1992) mukaan kerrontatavat voidaan jakaa kolmeen tyyppiin: kertojan diskurssi on kertojan (tässä toimittajan) puhetta, henkilön diskurssi on henkilön (tässä haastatellun) omaa puhetta, siis suoraa esitystä, ja kertojan ja henkilön (tässä toimittajan ja haastatellun) diskurssi yhdistää edellä mainitut, on kertojan verbalisoimaa esitystä henkilön puheesta. Viimeksi mainittua kerrontatapaa on usein nimitetty vapaaksi epäsuoraksi esitykseksi (Rimmon-Kenan 1999). Seuraava esimerkki on aineistossamme tyypillinen: maininta puolisoista rakennetaan vapaan epäsuoran esityksen ja suoran esityksen avulla niin, että vastuu puolison maininnasta siirtyy haastateltavalle:

3. Onnellista on tietysti sekin, että matkoilla on mukana elämänkumppani Pekka Suhonen, esseisti, kirjailija, ja ”rakastettavan suttuinen mies, jolta puuttuu järjestyksen geenin. [...]” (Eva Margareta Steinby, *HS* 20.8.2000.)

Virkkeen alussa on vapaata epäsuoraa kerrontaa: toimittaja referoi haastateltavan kertomia ajatuksia ja tunteita osoittaen näkökulman tulleen haastatellulta (”onnellista on”). Virkkeen loppupuolella puolison luonnehdinta asetetaan lainaus-

merkein tiedenaisen omiksi sanoiksi. Suorilla sitaateilla luodaan illuusiota haastattelutilanteesta kuullusta puheesta (Fairclough 1995), vaikka tosiasiaa kaikki haastattelutekstiin päätyneet materiaali on toimittajan muotoilemaa ja kontekstioimaa valikoivaa tulkintaa tilanteesta (esim. Kalliokoski 1991). Sitaateilla toimittaja usein ottaa etäisyyttä sanottuun, jopa ironisoi (Fairclough 1995). Tässä esimerkissä toimittaja toimii ikään kuin vain kuulemansa raportoijana ja vastuu sanoista langetetaan haastatellulle.

Viidenkymmenen suoran puolisoaininnan lisäksi kolmen tutkijanaisen kohdalla puhuttiin "perheestä" eksplikoimatta tarkemmin, kuuluuko perheeseen lasten lisäksi puoliso (esim. "Kun olen virkatyötä tehnyt, tutkinut ja hoitanut perhettä, en niin ihan hirveästi ole pystynyt vaatetukseen paneutumaan", Päivi Aikasalo, *HS* 12.01.2001). Kuuden tutkijan naimattomuus/perheettömyys kerrottiin haastatteluissa eksplisiittisesti; tässä kaksi maininnoista. Molemmat esimerkeistä ovat toimittajan kerrontaa – mainintavastuun ottaa siis toimittaja itse.

4. Perhettä hänellä ei ole. (Eija Pehu, *TS* 21.10.2000.)

5. Eva Liljebloom ei ole naimisissa eikä hänellä ole lapsia. (*Anna* 3/2001.)

Perhesuhteet haastattelun lähtökohtana

Toisinaan lukijan tulkintänäkökulmaksi rakennetaan eksplisiittisesti perhe tai sen puute heti haastattelun alussa. Tässä jaksossa tarkastelemme lähemmin kahta tällaista tekstiä. Ensimmäinen esimerkki (6) on aikakauslehdessä, toinen (7) sanomalehdessä. Lähdemme liikkeelle otsikoista ja tekstien aloituksista sekä niiden yhteydessä esitetyistä kuvista: ne ohjaavat yhdessä sitä tulkintaa, jonka pohjalta lukijan on eteneminen (Kalliokoski 1992). Sanna Kivimäen (2002, 14) mukaan naiskirjailijahaastatteluissa puolison olemassaolosta kerrotaan usein heti tekstin alussa. Myös seuraavissa esimerkeissä tehdään tiedenaisen siviilissäytyä heti selväksi. Esimerkki 6 on Tiedebarometrissa 2001 tunnetuimmaksi suomalaiseksi tutkijaksi arvioidun Leena Palotien haastattelusta, jonka otsikko ja ingressi kuuluvat perhelehti *Seurassa* seuraavasti:

6. GEENITUTKIJJA LEENA PALOTIE

TIETEEN HUIPULLAKIN SATSATAAN PERHEESEEN

Vaikka maailmanmaineeseen kiirinyt geenitutkija Leena Palotie johtaa Los Angelesissa UCLA-yliopiston uutta genomikeskusta lukuisine alaisineen, on perhe kuitenkin tärkein asia elämässä. Päivän kohokohta on yhdessä nautittu illallinen. (*Seura* 40/2001.)

Aineistomme haastattelujen otsikoista suurin osa tematisoi tutkijan työtä ("Taidetta vai huonoa makua", Helena Sederholm, *KL* 4/2001; "Tuija Ahonen katsastaa Uudenmaan kallioita", *HS* 9.7.2002) tai sen lisäksi hänen persoonaansa ("Aito elämä miellyttää antiikin tutkijaa", Maarit Kaimio, *HS* 19.4.2001). Viiden tiedenaisen haastattelun otsikossa tulkintakehykseksi on valittu perhe tai suku: esimerkin 6 otsikko on yksi niistä.

Esimerkin tekstit on sijoitettu Paloteiden keittiötä kuvaavan monivärisen valokuvan päälle: keittiössä Leena Palotie ja hänen aviomiehensä laittavat yhdessä ruokaa ja puoliset katsovat toisiaan hymyillen silmiin. Saman aukeaman kaksi muutakin kuvaa hehkuttavat parisuhdetta ja perhettä: toinen kuvista esittää 20-vuotishääpäiväänsä juhlivat puoliset maljaa nostamassa, toinen koko perheen kaksine

lapsineen. Palotien haastattelun kuvitus toteuttaa siis tyylipuhtaasti mallia, jossa tiedenaisen kuuluu olla täydellinen perheenäiti, ja tässä mitä ilmeisimmin erityisesti erinomainen puoliso.⁹

Haastattelun otsikko on kaksiosainen. Ylempänä sijaitseva otsikko "Geenitutkija Leena Palotie" hahmottuu johtolauseeksi varsinaiselle, suuremmilla kirjaimilla kirjoitetulle otsikolle "Tieteen huipullakin satsataan perheeseen". Toimittaja saa näin vihjattua, sitä suoraan ilmaiseematta, että maininta perheestä on haastattelun omia sanoja: vastuuta perhekeskeisen otsikon valinnasta siirretään tiedenaiselle. Repliikkiotsikko on passiivin preesensissä ("satsataan"), mikä ohjaa lukijaa sekä samastumaan sanottuun että pitämään sitä yleispätevänä totuutena (Vilkuna 1992, 142–149). Ingressissä käytetään vastakohta-asettelua kahdessakin mielessä. Virkkeen alun Palotien mainetta esittelevä vaikka-lause on merkitty toimittajan omaksi diskurssiksi. Ingressin loppuosa taas on toimittajan verbalisoimaa Palotien omien ajatusten ja tunteiden referointia, vapaata epäsuoraa kerrontaa (Rimmon-Kenan 1999; Tammi 1992). Viimeisen virkkeen "yhdessä" saa tulkintansa paitsi tekstistä myös kuvasta. Viimeisten lauseiden kokija, se, jolle perhe on tärkein ja joka nauttii, on jätetty panematta ilmi. Muotoilu houkuttelee lukijaa jälleen samastumaan (Vilkuna 1992, 166–176). Tyyliintutkijat Geoffrey N. Leech ja Michael H. Short (1981, 340) puhuvat jopa lukijan näkökulman manipuloinnista silloin, kun lukija houkuttelee kielellisillä valinnoilla omaksumaan yhtäikaa sekä kertojan, tässä tekstin kirjoittaneen toimittajan, että päähenkilön, tässä haastattelun, näkökulma.

Kahdessa aineistomme haastattelussa otsikon sukulaisnimitys viittaa tutkijoiden synnyinperheeseen. Ihmisen kasvua ja kehitystä tutkineen Lea Pulkkinen haastattelun otsikko "Äiti opetti: lasta pitää suojella pahalta" (HS 29.10.1999) motivoituu siis osin tutkimustyöstä. Sen sijaan akatemiaprofessori Ulla Vuorelan päivälehtihaastattelun otsikko ei liity työhön. Haastattelun kuvassa Vuorela katsoo hymyilemättä oikealle, ohi kuvan katsojan, suu hieman raollaan ikään kuin samalla puhuen. Tekstin alussa kerrataan otsikon sanoma:

7. NAISTUTKIJA ON ITSELLINEN ISOTÄTI

"Itsellinen isotäti!" naistutkimuksen akatemiaprofessori Ulla Vuorela, 53, naurahtaa, kun häntä pyytää luonnehtimaan itseään.

"En ole naimisissa, mutta afrikkalaisessa mielessä tätiys liittyy minut isoon perheeseen sisareni lasten kautta."

Vuorela on kuuden alle viisivuotiaan isotäti, ja perhe on tärkeä. (HS 2.3.1999.)

Toimittaja asettaa suoran lainauksen keinoin maininnat isotätiydestä ja perheen merkityksestä haastattelun omaksi kerronnaksi, siis hänen vastuulleen. Tekstissä vieläpä korostetaan sitä, että haastateltu on erityisesti itse halunnut luonnehtia itseään perheen viitekehyksessä ("kun häntä pyytää luonnehtimaan itseään"), vaikka toimittajan kysymyksen olisi voinut tulkita aivan toisinkin. Vaikka illuusiota tiedenaisen vastuusta luodaan monin keinoin, toimittaja rakentaa haastattelutilanteesta tekstin: otsikolla ja sitaateilla lukijalle luodaan viitekehys, jossa tiedenaisen keskeisin ominaisuus ja tekstin olennaisin sisältö kietoutuu perheeseen ja lapsiin. Vuorelan tähdennetään olevan myös suosittu ja arvostettu "opiskelijoiden oppiäiti"; tiedenainen siis hoivaa joka tapauksessa jälkikasvua, vaikka akateemistakin.¹⁰ Sisällöksi kiteytyy, että tiedenaiselle "perhe on tärkeä" – olipa tutkija naimisissa tai ei, äiti tai lapseton.

Lehtikirjoitusten tulee vedota lukijaan, joten artikkelit ja haastattelut tulee kirjoittaa näkökulmasta, joka sekä kaiuttaa tuttua ja turvallista että antaa uusia elämyksiä. Kulttuuriset kertomukset, kuten kertomus vahvasta suomalaisesta naisesta, joka hoitaa sekä työn että perheen, ovat kulttuurista pääomaa, jonka

varassa toimittajat toimivat – joskus haastaen mutta myös uusintaen vallitsevaa arvomaailmaa. (Kulttuurisista kertomuksista ks. Samuel & Thompson [toim.] 1990; Tainio 2001, 87–102.) Tekstien ja kuvien kautta luodaan esimerkiksi vaikutelmaa heteroseksuaalisuuden yksinomaisuudesta. Sanoma- ja aikakauslehtien henkilöhaastattelut ovatkin sitä ”ohutta kulttuuria” (Lichterman 1992), josta lukija ei niinkään toivo löytävänsä uutta vaan pikemminkin vahvistusta niille arvoille, jotka hän jo on omaksunut (Cameron 1995). Esimerkiksi naistenlehti pyrkii olemaan ystävätär, johon voi peilata omaa identiteettiään; silti “[p]eiliin on syytä olla lähes oman itsen näköinen, ettei lukeminen nosta ärtymystä” (Töyry 1999).

Toimittaja kirjoittaa siis maininnat tiedenaisen puolisoista useimmiten haastattelun omiksi maininnoiksi, ei välttämättä toimittajan pyynnöstä esiin nousseeksi tiedoksi. Näin ikään kuin varmistetaan tulkinta, että tiedenaiset itse haluavat tulla miellettyiksi puolisoina ja perheyhteisön jäseninä. Samalla tullaan osoittaneeksi, että tiedenaiset ovat myös naisia – vaimoja ja äitejä.

Sirpukka professori jakkupuvussa: ulkoisen olemuksen luonnehtiminen

On huomattu, että naiset spesifioidaan sanomalehti uutisissa yleensä joko suhteessa perheeseen tai sukulaisiin tai ulkonäkönsä avulla (Mills 1995, 163) ja että suomalaisten aikakauslehtien haastatteluissa naisia luonnehtivat ulkonäkökommentit ovat erittäin yleisiä (Kivimäki 2002; Kantola 2003). Useimmiten haastateltavan ulkonäköä ja mielialaa kuvattaneen, jotta saataisiin luotua lukijalle illuusiota läsnäolosta ja haastattelun todellisen minän paljastamisesta. Tiedenaisia haastateltaessa perhesuhteiden ja ulkonäön olettaisi olevan toisarvoisia seikkoja, ja siksi yllätyimme ulkonäkökommenttien runsaudesta aineistossamme. Yhteensä vain 12 haastattelua oli kirjoitettu ilman kuvauksia haastattelijan ulkonäöstä tai luonteesta ja olemuksesta.¹¹

Ulkonäkökuvausten kielellinen muotoilu on toinen kuin puoliso mainintojen: näissä osoitetaan kielenkäytöllä yleensä selkeästi, että kyseessä ovat toimittajan omat havainnot ja tulkinnat esimerkiksi haastattelun olemisen tavasta (ks. esim. 8). Luonnehtiva elementti on usein lauseasemaltaan määrite: näin se asettuu presupponoidun tiedon asemaan, itsestään selväksi (toimittajan) tulkinnaksi (aineistolainauksen kursiivit lisätty):

8. *Surkeus* näyttää olevan kaukana *aurinkoisesta* tähtitieteilijästä. (Diana Hanikainen, *HS* 13.11.1999.)

9. *Suorapuheisella ja vahvalla* naisella on rämäkkä huumorintaju. (Pirkko Vihko, *Eeva* 8/2001.)

10. *Energinen* tohtori lukee, pelaa tennistä kaksi kertaa viikossa ja lataa patterinsa kuuden tunnin yönillä. (Julianna Borsos-Torstila, *HS* 20.3.1999.)

Olemusta ja luonnetta saatetaan haastatteluissa tuoda esiin muistakin näkökulmista: henkilön oman puheen suorana esityksenä (esim. 11) tai vapaan epäsuoran kerronnan keinoin, toimittajan referoidessa tai lainatessa haastattelun omia ilmaisuja (esim. 12). Tiedenaisen luonnetta, taipumuksia ja olemusta voidaan valaista myös muiden, täysin spesifioimattomien (esim. 13), osin spesifioitujen (esim. 14) ja joskus jopa nimettyjen henkilöiden, yleensä puolisoitten, näkökulmasta, kuten pariskuntahaastatteluissa (esim. 15).

11. “[...] En ole arka ja jännittäjä, siten vetäytyvä [...]” (Veronica Pimenoff, *HS* 19.12.1999.)
12. Tiedonjano ei ole vielä sammunut, vaikka Tiilikainen kuvaa itseään vaihtelunhaluiseksi. (*KL* 5/2002.)
13. Eva Liljebloimia on kuvattu huippunopeaksi työhulluksi. (*Anna* 3/2001.)
14. Työoverit nauravat häntä ikiliikkujaksi. (Jaana Husu-Kallio, *HS* 24.6.2002.)
15. Saikku ylistää Leinosen kokkipuolta. (Maija Leinonen ja Pekka Saikku, *HS* 7.8.1997.)

Kuten esimerkeistäkin huomaa (10 ja 12–14), monet luonnehdinnoista nostavat näkyviin tulkinnan tiedenäisestä energisenä ja tehokkaana työntekijänä ja ihmisenä. Työteliäisyyden ja aikaansaavuuden korostaminen luo haastatetuille tietynlaista glorioaa. Pirjo Hiidenmaa (2003, 210) puhuukin henkilöhaastatteluista sankaruu- den journalismina, ”jossa on paljon suorituksia ja saavutuksia, erityisiä harrastuksia ja persoonallisuuden piirteitä, kadehdittavan paljon energiaa ja innostusta”.

Luonnehdinnat, jotka nostavat esiin haastatellun työminän, eivät erityisesti ko- rosta tiedenäisen sukupuolta. Tiedenäisiä kuitenkin kuvaillaan myös luonnehdin- noin, jotka itsessään tai kielellisessä lähikontekstissaan voidaan tulkita sukupuol- lispesifeiksi, tutkijoiden naiseutta korostaviksi. Ulkonäkökuvauksista vaatetuksen, ruumiinrakenteen/koon ja hiusten kommentoinnit nostavat sukupuolen aina rele- vantiksi kategoriaksi. Lisäksi haastateltujen silmiä tai katsetta sekä kasvojen ilmeitä luonnehditaan tavoilla, jotka kertovat tunteista tai tunteellisuudesta – luonteen- piirteestä tai ominaisuudesta, joka edelleen katsotaan pikemminkin naisellisen kuin miehisen toiminnan käyttövoimaksi (Ochs 1992; Tainio 2001, 111–131).

Vaatetuksen luonnehdinnoilla pyritään ainakin kaunokirjallisissa teoksissa tyy- pittelemään ja valaisemaan kuvailtavan luonnetta (Mills 1995, 160–162). Seuraa- vassa esimerkissä sekä tiedenäisen nykyistä että entistä ”minää”, olemisen tapaa, luonnehditaan pukeutumisen kautta. Tekstiote on heti professorin haastattelun alusta.

16. FILOSOFI KUMMASTELEE TEHOKKUUTTA

Professori Heta Aleksandra Gyllingillä on farkut, tummansininen jakku ja run- saasti korvakoruja. Yhdessä kaulaketjuista killuu Afrikka.

Gylling on entiseltä nimeltään Häyry, toinen puolikas sitä Häyryn filosofipa- riskuntaa, joka takavuosina pulpahteli julkisuuteen samanlaisissa puseroissa parivaljakkona milloin minkäkin asian tiimoilta.

Häyryt erosivat nelisen vuotta sitten. (*HS* 22.3.2002.)

Sukupuolispesifiksi vaatetuksen kuvauksen tekee sananvalinta ”jakku” – sitä käyt- tävät vain naiset. Rungas kultakorujen käyttökään ei kumonne tulkintakehystä naisellisista asusteista. Otsikon alle, tekstin kainaloon sijoittuvassa suurehkoissa, värillisessä rintakuvassa Gylling näyttää astuvan esille kulman takaa; hänen hieman hymyilevä katseensa on suunnattu oikealle yläviistoon, ohi katsojan. Kultakorut eivät kuvassa näy. Lukijan tulkintojen varaan jää, millaista luonnetta kyseisellä pukeutumisen ja sen muutoksen kuvauksella koetetaan implikoida.

Gyllingin vaatteiden ja korujen luonnehdinnan tekstuaalinen motivointi jää heikoksi. ”Afrikan killumisen” kaulasta voi tosin tulkita ennakoivan tekstin loppua, sillä kirjoittaja päätyy haastattelussa käsittelemään Gyllingin vierailua Afrikkaan

ja innostusta sikäläisestä filosofiasta. Sen sijaan Häyry-episodi näyttäytyy varsin irrallisena, vaikka viittauksella "parivaljakon samanlaisiin puseroihin" se saadaan tekstuaalisesti sidotuksi ensimmäiseen virkkeeseen. Vaikutelmaksi jää, että kirjoittaja on halunnut asettaa sekä pukeutumisen että ex-puolison tärkeimmiksi (tausta)tiedoiksi tästä filosofian professoriksi nimitetystä tiedenäisestä.

Myös muiden haastattelujen vaatekommenttien motivaatio jää yleensä tekstin ja tiedenaisen tutkimustyön kannalta irralliseksi. Kun tiedenainen väittelee muodista ja pukeutumistyylien muutoksesta, on ehkä motivoitua kommentoida väittelijän omiakin asusteita (esim. 17). Sen sijaan esimerkkien 18–20 vaate- ja muut ulkonäkökommentit vaativat muunlaisen selityksen:

17. Mustaan lyhyeen hameeseen, vaaleansiniseen paitapuseroon ja sifonkihiviin pukeutuneelle tulevalle tohtorille muoti ja vaatteet eivät ole olleet kovin merkittävässä asemassa. (Päivi Aikasalo, *HS* 12.1.2001.)

18. Professori Leena Palotie oikaisee sähkönsinistä hamettaan ja loihtii kasvoilleen innostuneen hymyn. (*Anna* 1/1998.)

19. Ensi elokuussa työnsä aloittava kansleri on pieni ja siro. Hän on pukeutunut hyvin istuvaan harmaaseen housupukuun. (Leena Kartio, *HS* 20.5.2000.)

20. Hän tulee paikalle vihreä baskeri päässä, huulet tulipunaisina kiemuroina, energiaa sähisten. (Tiina Vainio, *HS* 6.7.1999.)¹²

Edellisten esimerkkien luonnehdinnoilla rakennetaan tietenkin tekstiin läsnäoloa, otetaan lukija mukaan todistamaan haastattelutilannetta. Niiden tehtävä lienee myös tyyppitellä ja luonnehtia haastateltua, mutta samalla ne eksplisiittisesti nostavat kommentoinnin kohteeksi tiedenaisen sukupuolen.

Sukupuoli nousee keskeiseksi myös tietynlaisten luonnehtivien adjektiivien yhteydessä. Kun ympäristötieteen professoria luonnehditaan sirpakaksi ("Mutta Huhtala on sinnikäs – ja sirpakka", *HS* 12.5.2002), luonnehditun sukupuoli on yksiselitteisesti nainen. Sellaisia adjektiiveja, joiden merkityspiirteisiin kuuluisi sukupuolen spesifioituminen niin, että niitä käytettäisiin vain naisista tai vain miehistä, on varsin vähän. Kieli myös elää ja muuttuu käytössä. Kielenkäyttäjä saattaa siis esimerkiksi leikkisyyttä tavoitellessaan käyttää luonnehdintaa "sirpakka mies". Kuitenkin kulttuuriseen tulkintakehykseen naisellisuudesta ja miehisyydestä liitetään edelleen monenlaisia ominaisuuksia, jotka yhdessä, toistojen voimalla, toteuttavat binaarista, miehen ja naisen vastakohtaisuutta toteuttavaa skeemaa. Nämä skeemat näkyvät kielenkäytön tasolla tiettyinä tendensseinä ja samaan suuntaan vaikuttavien kielellisten keinojen kasautumina (Tainio 2001).

Yksi niistä stereotyyppisistä vastakohtaisuuksista, joita liitetään miehen ja naisen ulkoiseen olemukseen ovat koon ja ruumiinrakenteen erot: naiset mielletään pieninä ja siroina, miehet isoina ja vahvarakenteisina (vrt. "Matti [Sollamo] kuittaa kysymyksen sanomalla, että he kuitenkin ovat keskivertoihmisiä: Matti on lihava, Raija laiha [...]" Raija Sollamo, *KL* 6/2001). Usein tiedenaisen pienuutta tai hentoutta luonnehtivat adjektiivit saavatkin pääsanakseen naisen-sanan tai muun yksiselitteisesti feminiinisen substantiivin, kuten seuraavissa esimerkeissä (ks. myös esim. 19):

21. Tämäkö *pieni ja hento nainen*, korostetun rauhallisesti ja hiljaisella äänellä puhuva kauppatieteen tohtori on se tiukka työmarkkinapomo [...]. (Tuire Santamäki-Vuori, *SK* 22/2001.)

22. "Ulkoisesti on aika vaikea sulautua kaljuun ja kravattikaulaiseen sakkiiin", *hento vaalea nainen* nauraa. (Katri Kärkkäinen, *YL* 18.1.2002.)

23. Kooltaan *piskuiselta tutkijanaiselta* onnistui New Yorkin maratoonikin [...]. (Outi Hovatta, *KK* 6/2001.)

24. *Tummakutrinen* Niemi käy hyvinkin *sirosta espanjattaresta*. (Hannele Niemi, *HS* 17.1.1998.)

Esimerkeissä 22 ja 24 luonnehditaan myös hiusten väriä (vrt. myös: "Niemestä ei tullut valkotakkista assistenttia, vaan *punatukkainen* kritiikinkestävä kulttuuri-vaikuttaja". Irmeli Niemi, *HS* 3.12.2001). Tiedenaisten ulkonäköä saatetaan siis aineistossamme kuvata fokusoiden joko vaatetukseen tai ruumiinrakenteeseen, mutta usein luonnehditaan pään aluetta, lähinnä hiuksia tai silmiä, joskus huulia (tai pikemminkin huulipunaa, ks. esim. 20). Sara Millsin mukaan (1995, 160–178) kaunokirjallisuudessa nimenomaan miehen ulkonäköä luonnehditaan usein keskittymällä pään seutuun. Naiseuden tulkintakehystä aineistossamme esimerkiksi silmien seudun kuvauksiin tuo se, että niillä pyritään tuomaan esiin haastateltavan tunteita. Innostusta "silmiä loiste" osoittaa silloin, kun puheena ovat tutkimukseen liittyvät asiat (esim. 25–27), "lämpöä" katseeseen asettuu, kun puhutaan yksityisasiasta (kuten tiedenaisen kotiseudusta, esim. 28):

25. Hän yrittää selittää *silmit loistaen* [...]. (Diana Hannikainen, *HS* 13.11.1999.)

26. *Silmät säihkyvät* ja hän kuulostaakin kärsimättömältä. (Maarit Kaimio, *HS* 19.4.2001.)

27. Lähestytään Leena Palotien lempilasta, suomalaisen tautiperinnön tauteja. Ja voi sitä iloa – *silmit tuikkivat* ja puhe kiihtyy [...]. (*Anna* 1/1998.)

28. Tiedenaisen *silmissä välähtää lämpö* [...]. (Pirkko Vihko, *Eeva* 8/2001.)

Vaatetuksen ja ulkonäön kuvaukset ovat siis aineistossamme niitä elementtejä, joilla tutkijan sukupuolta on mahdollista käsitellä, jopa korostaa. Ulkonäkökuvauksilla pyritään usein luonnehtimaan haastatellun "todellista minää" julkisuuden kulis- sin ja ammatin takaa (Kantola 2003). Mikäli tiedenaisen luonnetta haastattelussa kuvataan, haastattelijan tarkkailun ansiosta tutkijan ammattikuvan takaa meille siis usein paljastetaan nainen – naisellisine mausteineen. Näistä mausteista yksi on tunteellisuus, jonka läsnäoloa haastattelussa tuodaan esiin myös silloin, kun toimit- taja kuvailee tutkijan tapaa puhua itse haastattelutilanteessa.

"Hän heläyttää iloisesti"¹³

Toimittajalla on keinonsa luoda haastatellusta tietynlainen kuva, ja näistä keinois- ta puhujan puhettavan luonnehtiminen johtoverbien (sanoo, kertoo) avulla on yksi keskeisimmistä (Juvonen 2000, 64). Pirjo Hiidenmaan (2003, 205–216) mukaan nykyjournalismissa on tyypillistä, että toimittaja asettuu itse taka-alalle ja panee tekstissä haastatellun suuhun tärkeimmät, kärkevimmat ja räväkimmät väitteet. Sanomisia ei välttämättä kommentoida johtolausein. Toimittajan osuus korostuu, jos tekstiin sisällytetään paljon haastatellun puhetapaa tai tyyliä tulkitsevia ilmauk- sia (Juvonen 2000; Kalliokoski 1991). Tavallisimpia aikakauslehtien haastatteluissa näyttävätkin olevan haastattelutilanteen rakentumista kommentoivat johtolauseet (lisää, jatkaa), vähiten teksteihin sisältyy puhetta, puhetyyliä tai tilanteista käyt- täytymistä kuvaavia verbejä (puuskahtaa, täryttää, heittää) (Juvonen 2000). Juuri nämä kuitenkin ovat sekä läsnäolon luomisen että puhujan "todellisen minän" paljastamisen kannalta tärkeitä, sillä niiden avulla kuvataan esimerkiksi tunnereak-

tioita. Myös omassa aineistossamme puhumisen tavan kuvauksien ja johtoverbien laaja kirjo kiinnitti huomiota.

Aineistomme 94 haastattelusta 58:ssa oli sellaisia johtoverbejä, jotka kuvasivat tunteenomaista suhtautumista sanottuun voimakkaammin kuin esimerkiksi tiuhaan esiintyvät ”nauraa” tai ”hymyilee”. Tunnereaktion kuvaus voi sisältyä itse verbiin (kaipaa, kummastelee, pelkää, virnuilee) tai sen määritteeseen (kertoo myhäillen, torjuu päättäväisesti, puhuu lämpimästi). Vain pieni osa verbeistä kantaa mukanaan kohtalaisen kiistatonta sukupuolispesifiä tulkintaa (ks. tämän jakson otsikko), muut pysyvät sukupuolen suhteen neutraaleina tai spesifioituvat naisten toiminnoiksi kontekstissaan. Sukupuolijakoa korostavassa kulttuurissa tietyt persoonallisuuspiirteet, kuten juuri tunteellisuus mutta myös esimerkiksi empaattisuus ja epäitsenäisyys, sukupuolistuvat helposti (Ochs 1992; van Bezooijen 1996). Naisellisuutta korostaviksi toiminnoiksi olemmekin tulkinneet tiettyä lapsenomaisuutta ja tunteellisuutta osoittavat maininnat, kuten maininnat tiedenaisen ujoudesta ja punastumisesta:

29. Miltei *ujosti* hymyilevä professori puhuu hiljaisella äänellä kovia sanoja. (Satu Apo, AL 7.10.2001.)

30. ”Minä olen semmoinen tynnyrissä kasvanut”, Haavio-Mannila tunnustaa vähän *punehtuen* [...]. (NYT 32/1997.)

31. Teija Tiilikainen näyttää kalpealta, *ujolta* ja säikyltä [...] sanoo ja räpäyttää pitkiä silmäripsiään [...] vastaa ja *punastuu* hellyttävästi. (HS 8.4.2001.)

Näyttää siltä, että tunnereaktioita ilmaisevia johtoverbejä kasautuu usein paljon samaan haastatteluun. Esimerkiksi Elina Haavio-Mannila ”hyrisee tyytyväisenä”, ”kihertää”, ”nurisee mukamas vakavissaan”, ”vastaa kursailematta”, ”kehaisee”, ”sisuuntuu”, ”innostuu”, ”pahoittelee” ja ”harmittelee” (NYT 32/ 1997). Leena Hämet-Ahti ”puhuu napakasti ja kiihkottomasti”, ”huiskauttaa huolilleni”, ”ihmettelee”, ”kertoo lähes tyrmistyneenä” ja häntä myös ”puistattaa” (HS 26.5.2002). Outi Hovattakin ”toteaa näennäisen vaatimattomasti”, ”innostuu”, ”on tyrmistynyt”, ”parahtaa” (KK 6/2001). Sen sijaan esimerkiksi Ritva Takkinen vain ”iloiilee” (HS 27.3.2002) ja Anna Makkonen ”kysyy ilkkurisesti” (KL 5/2002).

Johtoverbien vaihtelu on tyylikeino, jolla kirjoittaja pyrkii sujuvaan sanontaan. Silti tunteikkaiksi väritetyt johtoverbit luovat myös tietyn perspektiivin kirjoittajan ja kohteen välille. Vaikka nykymedian tiedettä popularisoivat tekstit pyrkivät paljon selvemmin kuin vuosikymmenien takaiset tasa-arvoiseen keskusteluun lukijansa kanssa (Hiidenmaa 2003), haastatellun tunteellisuutta osoittavat verbit mahdollistavat samastumisen näitä tuntemuksia ”objektiivisesti” raportoivaan toimittaja-kirjoittajaan.

Tutkijahaastattelujen kehukset: huippututkijoista asiantuntijoihin

Edellä olemme analysoineet, kuinka tiedenaisen sukupuolta tuotiin esiin erilaisin kielellisin keinoin. Tässä jaksossa pohdimme haastateltujen tutkijuutta ja kysymme, millaisia tiedenaisia valikoitui haastateltaviksi ja minkä tyyppisinä tutkijoina heidät esitettiin. Husun (2001) aiemmassa, tiedenaisten asemaa Suomessa käsitelleessä laadullisessa tutkimuksessa kerättiin ja hyödynnettiin tausta-aineistona myös tiedenaisten lehtihaastatteluja, mikä tarjosi alustavan pohjan analyysillemme. Sen perusteella oli odotettavissa, että aineistosta löytyisi erilaisia tutkijatyyppisiä ku-

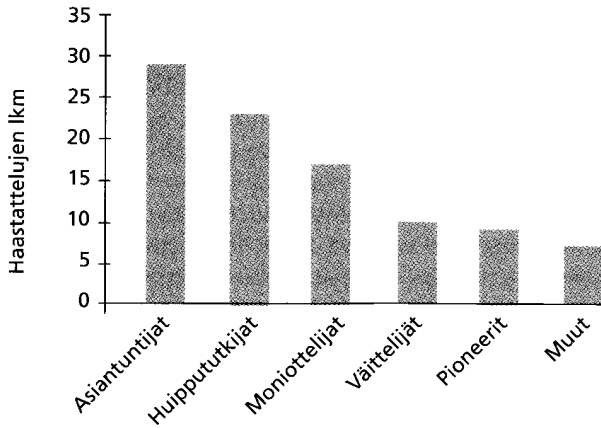
vaavia haastatteluja, jotka tekstin sisällön ja kielellisten kriteerien avulla voitaisiin luokitella kirjoitetuiksi erilaisissa "kehyksissä". Aiemman tutkimuksen perusteella oletimme, että haastatteluissa erottuisi ainakin kaksi tutkijakehystä: "huippututkijat" ja "suurten tiedemiesten apulaiset" (LaFollette 1990) sekä lisäksi kehystyyppit "ensimmäinen nainen/pioneeri" ja "väittelijä" (Husu 2001).

Systemaattisessa sisällönanalysissa haastatteluista erottui viisi tutkijakehystä. Näistä kolme oli mainittujen ennako-odotusten mukaisia, nimittäin "huippututkijat", "pioneerit" ja "väittelijät". Näiden lisäksi erottui kaksi uutta tutkijakehystä, jotka nimesimme "moniottelija"- ja "asiantuntija"-kehyksiksi. "Suurten tutkijoiden apulainen"-kehystä ei sen sijaan suomalaisaineistosta löytynyt. (Ks. kuviota 1.)¹⁴

Kehysten luokittelun kriteereinä oli sekä sisällöllisiä että kielellisiä seikkoja. Esimerkiksi "huippututkija"-kehyksen mukaiseksi rakennetuissa¹⁵ haastatteluissa toimittajat viljelivät huippu-terminologiaa, usein jo otsikoissa: "Huippututkija puhdisti jätevesiä" (Mirja Salkinoja-Salonen, *HS* 18.5.2000), "Huippukirurgin uusi rooli" (Sirpa Asko-Seljavaara, *KL* 9/2001), "Huippulääkäri New Yorkissa" (Kristiina Laakso, *KL* 10/2001); *Gloria*-lehden (10/2001) kymmenen tutkijan haastattelukoosteen otsikko julistaa: "Heureka! Naisia tieteen huipulla". "Pioneeri"-kehyksessä tuotiin pioneerius tai ensimmäisyys eksplisiittisesti esiin: "Lastenpsykiatrian pioneeri ei hellitä" (Terttu Arajärvi *HS* 2.6.2002), "Turun yliopisto on saanut ensimmäisen naiskanslerinsa, joka on samalla ensimmäinen lajissaan koko maassakin" (Leena Kartio, *HS* 20.5.2000). Myös "väittelijä" on selvästi erottuva kehys, joka merkitään haastatteluissa yleensä joko viittaamalla tuoreeseen väitöskirjaan tai väitöstilaisuuteen: "Ennen filosofian lisensiaatti Ritva Takkisen väitöstilaisuuden alkua Jyväskylän yliopiston vanhassa juhlasalissa oli hiljaista" (*HS* 27.3.2002); heissä oli mukana myös "ensimmäisiä" väittelijöitä: "Hannikaisesta, 32, tulee tänään ensimmäinen naistohtori, joka väittelee Helsingin yliopiston tähtitieteen laitoksessa" (Diana Hannikainen, *HS* 13.11.1999). "Moniottelija"-kehys erottui pikemminkin tekstin sisällön painotuksista kuin täsmällisistä kielellisistä merkeistä. Kehykseen asetetut olivat joko tieteentekijöitä, joiden haastatteleminen kimmoke oli muu kuin heidän tutkijuutensa, he olivat esimerkiksi julkaisseet kaunokirjallisen teoksen, tai he olivat tiedenaisia, jotka toimivat tutkimustyön jätettyään näkyvässä asemassa tiedeyhteisön ulkopuolella. "Asiantuntija"-kehyksistä mitään edellä mainittuja kielellisiä merkkejä ei löytynyt, ja artikkelit keskittyivät tutkijapersoonan sijasta enemmän tutkimuksen sisällöllisiin kysymyksiin. Huomattava on, että monet tutkijat olisi voitu luokitella useampaankin kehykseen, mutta pyrimme löytämään sen pääasiallisen tyyppitelyn, johon toimittaja haastateltavansa oli asettanut.

Tulkintamme mukaan kaksi kehystä kattoi yhteensä yli puolet aineistosta: yhtäältä "asiantuntija"-haastattelut ja toisaalta "huippututkija"-kehykseen sijoittamamme haastattelut. Seuraavaksi suurin ryhmä muodostui "moniottelija"-haastatteluista. "Pioneerit" ja "väittelijät" olivat yhdessäkin määrällisesti suppeampia tutkijakehikkoja kuin "asiantuntijat" ja "moniottelijat". Kuviossa 1 on esitetty haastattelujen kehysten jakautuminen aineistossa.

Kuvio 1. Haastattelun kehys suhteessa tutkijuuteen

Tutkija asiantuntijana

Tutkijakehyksistä yleisin oli tutkija "asiantuntijana". Tietyissä mielessä kaikki haastattelut esittelivät tieteen asiantuntijoita, mutta tähän kehykseen sijoittamamme haastattelut erottuivat muista siinä, että ne keskittyivät ennen kaikkea selostamaan ja kommentoimaan tutkijan tutkimukseen ja asiantuntemusalueeseen liittyviä kysymyksiä, kuten vaikkapa eurooppalaisuuden historiaa tai lasten psykiatrista hoitoa Suomessa. Tutkijan persoonaa luonnehditaan selvästi niukemmin kuin kehyksissä "huippututkijat", "pioneerit" ja "moniottelijat". "Asiantuntija"-kehysten haastatteluista löytyi jopa niitä, joissa tutkijan persoonaa ja sukupuolta ei eksplisiitisesti kommentoida lainkaan, kuten kalliotutkija Tuija Ahosen haastattelu, jossa kuvataan hänen kenttätyötään (*HS* 9.7.2002) tai Valion tutkimusjohtajaksi valitun Annika Mäyrä-Mäkisen elintarviketutkimukseen keskittyvä nimityshaastattelu (*HS* 25.10.1998). "Asiantuntija"-haastattelujen suhteellisen runsauden voisi tulkita viestivän naisten tieteellisen asiantuntemuksen hyväksynnästä suomalaisessa mediassa ja yhteiskunnassa.

Moniottelijat

Uutena tyyppinä haastatteluista erottui kehys, jonka nimesimme "moniottelijaksi". "Moniottelija"-kehukseen sijoittamiemme haastattelujen kohdehenkilöitä olivat muun muassa sota-arkiston tutkijajohtaja, ylijohtaja-entinen professori, rocktähti-kielilitieteilijä, tohtori-poliittinen asiantuntija, keskusviraston johtaja-tohtori, ay-johtaja-tohtori ja tutkija-tiedetoimittaja. Moniottelijoiden haastatteluissa esiintyi paljon samoja supersuorittajapiirteitä kuin "huippututkijoiksi" esiteltujen haastatteluissa: kovaa työtä ja tehokkuutta painotetaan. Esimerkiksi maakuntajohtaja Tarja Cronbergista mainitaan, että tämä on "kaksinkertainen tohtori" (*HS* 3.2.2001) ja korkeaan EU-virkaan nimitettyä tohtori Jaana Husu-Kalliota luonnehditaan "Duracell-pupuksi" ja "ikiliikkujaksi", "koska hänessä ei näy valtava työn tekeminen" (*HS* 24.6.2002). Yhdeksi "moniottelijan" monista suoriutumisen areenoista määritellään usein myös äitiys ja perhe: "Turkulainen Eeva Nikoskelainen on ehtinyt moneksi: silmäklinikan ylilääkäriksi, professoriksi, tiedenaiseksi, neljän lapsen äidiksi. Muutama vuosi sitten hän löysi hömppägeeninsä ja alkoi kirjoittaa. Koko perhe on

kannustanut uutta uraa.” (Eeva 5/2002) ja ”Veronica Pimenoff on monessa mielessä sankarinainen: viiden lapsen äiti, psykiatri, kirjailija” (HS 19.12.1999).

Pioneerit ja väittelijät

”Pioneerit”-kehyksen sijoittamiemme haastattelujen kohdehenkilöinä oli erilaisia ensimmäisiksi mainittuja. Yhtäältä siihen asettuivat oman alansa suomalaiset pioneerit, jotka sattuvat olemaan myös naisia, kuten vaikkapa Marja-Liisa Swantz: ”suomalaisen kehitystutkimuksen grand old lady” (KL 13–14/2002), ja toisaalta ensimmäiset naiset alallaan tai asemassaan, kuten psykologian professori Kirsti Lagerspetz (HS 11.6.2000). Tämän kehyksen haastatteluille tyypillistä on pitkäkö urakehityksen kuvaus, ja haastatteluissa sivutaan usein myös naisten asemaa ja sen muutosta tiedeyhteisössä. ”Väittelijä”-kehyksen haastatteluille luonteenomaista oli se, että keskiössä oli väitöskirjan aihepiiri ja sisältö, ja tutkijan persoonaa kommentoidaan joissakin haastatteluissa hyvin niukalti tai ei lainkaan, joissakin hieman laajemmin. Monet väittelijät olivat myös ensimmäisiä alallaan. Tässä mielessä ”pioneerit”- ja ”väittelijä”-kehykset limittyvät osin.

Huippututkijat

”Huipuksi” nimettyjen tutkijoiden poikkeuksellisen kovaa työntekoa, pitkiä työpäiviä ja tehokkuutta korostettiin haastatteluissa monin tavoin, joskus jopa otiskottasolla: ”Leena Palotie, supersuorittaja” (Anna 1/1998), mutta harvoin problematisoiden. Akatemiaprofessori Lea Pulkkinen työpäivien kerrotaan olevan ”mielikuvituksen pitkiä” – ”70 tunnin työviikot ovat hänelle tavallisia” (HS 29.10.1999). Leena Palotie ”aloittaa päivänsä kuudelta ja tekee työtä iltakuuteen, menee nukkumaan kymmeneltä ja herää ennen viittä, pitää kännykkänsä aina auki paitsi presidentin tapaamisissa” (Anna 1/1998). Perunaprofessori Eija Pehu ”paiskii töitä lähes yötä päivää sitä tahtia, että muut eivät pysy perässä” (TS 21.10.2000). ”Huippunopeaksi työhulluksi” kuvatun professori Eva Liljeblomin työpäivien kerrotaan olevan ”paitsi pitkiä myös tehokkaita. Kesälomansakin professori viettää työpöytänsä äärellä” (Anna 3/2001). Mirja Salkinoja-Salosen ”tehokkuudella lienee jotakin tekemistä sen kanssa, että tarmokas ja nopealiikkinen professori tarvitsee unta vain neljä tuntia yössä” (HS 18.5.2000). ”Huippulääkäri New Yorkissa”, Kristiina Laakso, ”pursuaa elinvoimaa ja työteliäisyyttä” (KL 10/2001).

Kovan työn tekeminen kirjoitetaan kontekstiin, jossa toimittajat toisaalta korostavat tutkijoiden työn kiehtovuutta ja kiinnostavuutta. Tutkijapariskunnalle Maija Leinonen–Pekka Saikku, jota toimittaja vertaa Curie-pariskuntaan, ”tutkimus on yhtä kuin elämä” (HS 7.8.1997), ja professori Anna-Leena Siikalalle ”tutkimus on – elämää eikä työtä” (Gloria 10/2001). Revontulitutkija Tuija Pulkkinen toteaa: ”Sanonkin aina, että muissa ammateissa ollaan oikeissa töissä, ja me teemme jotakin hauskaa, josta maksetaan palkkaa” (Gloria 10/2001). Ihmisten intohimoja tutkivan sosiologi Elina Haavio-Mannilan ensimmäisen intohimon kerrotaan olevan tutkimus: ”Se on hänen intohimonsa, hänen golfinsa. Kun muut ihmiset heittävät vapaaalle, Elina Haavio-Mannila tekee tutkimustyötä illat, viikonloput ja lomat” (NYT 32/1997). Myös tutkijantyön sosiaalinen puoli tuodaan esiin useissa haastatteluissa: tutkimustyön kautta solmitut hyvät ystävyys- ja kollegasuhteet kotimaassa ja ympäri maailmaa sekä oppilaiden ja ohjattavien etenemisen tuottama ilo.

Kaikissa ”huippututkija”-kehyksen haastatteluissa mainittiin tutkijan perhesuhteista: kumppanin ja/tai lasten olemassaolosta ja jopa lapsenlapsista, mutta tuotiin

myös esille se, jos perhettä (kumppania tai lapsia) ei ole. Perheellisiä "huippututkija"-kehyksessä haastatellut olivat lähes kaikki; 28 haastattelusta vain kolmessa huippututkijaksi esitelty määriteltiin "perheettömäksi".

Lähes kaikissa "huippututkija"-kehyksen haastatteluissa tuotiin esiin tiedenaisen vaativa harrastus, jonka kuvauksella tuetaan edelleen kehystä "huippusuorittajuudesta". Neljän jo aikuisen lapsen äiti, professori Outi Hovatta on juossut New Yorkin maratonin, rakastaa hiihtämistä ja kukkia ja "on valokuvannut lähes kaikki Suomen vähän yli kolmekymmentä kämmekkää" (KK 6/2001). Harvojen perheettömäksi mainittujen harrastuksia selostetaan erityisen laajasti. Esimerkiksi professori Eija Pehulla "on myös muuta elämää: ulkoilu, liikunta, ystävät, hiihto, golf, tennis, ortodoksinen uskonto" (TL 21.10.2000); professori Eva Liljebloomin taas kerrotaan harrastavan painonnostoa ("nykyään penkiltä nousee 70 kiloa rautaa") ja puutarhanhoitoa ja erityisesti raparperin viljelyä: "hän seuraa 80 lajikkeensa kasvua puutarhapalstallaan rauhallisin mielin" (Anna 3/2001).

Mistä puhutaan, kun puhutaan tiedenaisista?

Olemme edellä käsitelleet tiedenaisen henkilöhaastatteluja suomalaisessa lehdistössä monesta näkökulmasta. Tutkimme aluksi sitä, miten ja millä kielellisillä keinoilla tiedenaiset kuvattiin perheen kontekstissa, vaimoina ja äiteinä. Analysoimme myös muita keinoja tuoda esiin tiedenaisen sukupuolta: erittelimme toimittajien kommentteja tiedenaisen ulkonäöstä ja tapoja kuvata haastateltuja tunteellisina. Tämän jälkeen esittelimme vielä ne tutkijatyyppekehukset, joissa toimittajat olivat lähteneet haastatteluja kirjoittamaan.

Kaiken kaikkiaan suomalaisten sanoma- ja aikakauslehtien haastattelut piirtävät melko monipuolista kirjoa tiedenaisista, naisten tieteellisestä työstä ja asemasta tiedeyhteisöissä: "huippututkija"-, "moniottelija"-, "pioneeri"- ja "väittelijä"-kehysten ohella "asiantuntija"-kehyksisten haastattelujen suhteellinen runsaus aineistossa viestii nähdäksemme siitä, että tiedenaiset hyväksytään julkisen asiantuntijan rooliin. Tutkijuus ei välttämättä edellytä Suomessa sitä, että tutkijanuran valinnut nainen olisi poikkeusyksilö tai joutuisi asettumaan vain huipputiedemiehen apulaiseksi (vrt. La Follette 1990). Haastateltujen ikähaitari ja uravaiheiden kirjo oli laaja, mutta silti maahanmuuttajataustaiset ja etnisten vähemmistöjen edustajat puuttuivat joukosta. Yhtäältä haastattelut tarjoavat monenlaisia esikuvia ja roolimalleja tutkijanuraa suunnitteleville nuorille naisille, vaikka toisaalta ne eivät juuri rohkaisse heitä hakeutumaan perinteisesti miehille tieteenalaille, sillä haastateltujen tieteenalajakauma noudatteli totuttuja sukupuolijakoja. Ahkerimmin oli haastateltu perinteisillä naisten aloilla, humanistisissa tieteissä toimivia.

Haastattelut kertovat myös, että Suomessa naisten on mahdollista yhdistää tutkimustyö ja perhe. Vaikka perhevelvoitteet saattavat hidastaa tutkijanuraa, perhe toimii monenlaisena voimavarana. Elämäkumppanin ja perheen antaman sosiaalisen tuen suuri merkitys naisten tutkijanuralla tuli esille myös Husun (2001) tutkimuksessa suomalaisista tiedenaisista. Yllättävää oli kuitenkin, kuinka voimakkaasti myös tässä suomalaisessa aineistossa tiedenaiset kiinnitettiin yksityiselämän, perheen ja suvun yhteyteen (vrt. Shachar 2000). Lehtihaastattelujen kaltaisella julkisella areenalla heistä kirjoitettiin paitsi tutkijoina, myös puolisoina, äiteinä ja isoäiteinä, ja sangen vahvasti heteroseksuaalisessa kehikossa.

"Huippututkijoiksi" kuvattujen sekä useiden "moniottelijoiden" haastattelut olivat lähes hengästyttävää luettavaa. Vain muutamassa haastattelussa kyseenalaistetaan tietoisesti huipputiedenaisen sankariglooriaa (vrt. Hiidenmaa 2003). Suomen nuorimpana, 25-vuotiaana markkinoinnista väitelleen Päivi Voiman haas-

tattelussa esitetään: "Nuori, älykäs, menestynyt ja kaiken lisäksi kaunis. Yhteen pakkunaan sitä saa tuotteen, jollaisen nähdessään Päivi Voima sanoo voivansa pahoin. Siksi hän ei halua, että hänestä kirjoitettu haastattelu olisi menestystarina, sillä 'pinnan alla on särmiäkin'". (SK 20/2002) Voima sanoo haastattelussa pyrkivänsä eroon "suorittajan piirteistään" ja pitää parhaana olemisen pakkoa luonteensa heikkoutena ja huonon itsetunnon osoituksena.

Tiedenaisten haastattelut olisivat otollinen julkinen areena, jolla haastateltavat tai toimittajat voisivat pohtia naisten tutkijanuran ehtoja ja sukupuolen merkitystä tiedeyhteisössä, mutta aineistossamme tätä esiintyi melko vähän. Akateemisten ammattien ja yliopistojen naisistumisesta on viime aikoina keskusteltu vilkkaasti (ks. Husu 2004). Aineistossamme vain yhdessä, miestoimittajan kirjoittamassa haastattelussa sivuttiin naisistumista uhkakuvana, ja nimenomaan kertojan (toimittajan) diskurssina. Otsikolla "Feministi tuli tuulettamaan sota-arkiston" haastatellaan arkiston johtajaksi valittua tutkija Jaana Kilkkiä: "Kilkki vaikuttaa aika tavanomaiselta ja rauhalliselta naisasianaiselta, mutta määrätietoinen, energinen, asiallinen, terävä ja tiukansorttinen hän on. Näkemykset ovat selkeitä, liikkeet nopeita. Tumma tukka heilahtelee vauhdikkaasti. Kolmen lapsen äiti, yksinhuoltaja ja elatusvelvollinen, ja väitöskirja tekeillä. Hitaat miehet jäävät työpaikoilla helposti tällaisten naisten jalkoihin". (HS 12.10.1997)

Puolella haastatteluista haastateltavan tutkijanuraa tai tutkijanuraa yleensä ei kommentoitu lainkaan sukupuolen näkökulmasta, vaikka niissä saatettiin pohtia iän tai sukutaustan vaikutuksia. Yleisempää sukupuoleen liittyvää tiedepoliittista pohdintaa esiintyi vain viidesosassa haastatteluja. Aiemman tutkimuksen mukaan tiedenaiset tuovat vain harvoin julkisuudessa esille omia kokemuksiaan sukupuoliserjinnästä, koska monet pelkäävät kasvojen menetystä ja häviäjäksi leimautumista kovassa akateemisessa kilpailussa (Husu 2001). Parissa "huippututkija"-kehyksen haastattelussa toimittajat jopa toteavat haastatellun ärsyyntyvän ja suhtautuvan torjuvasti siihen, että naiseus otetaan ylipäättään esiin tutkijanurasta keskusteltaessa.

Tiedenaisten haastattelut näyttävät Suomessa olevan pääasiassa naistoimittajien tekstilaji niin sanoma- kuin aikakauslehdissä. Analyysimme osoittaa, kuinka monin kielellisin keinoin haastatteluissa tuotiin esiin tiedenaisten sukupuoli. Tutkijanuralla aivot ja ajattelu ovat perinteisesti olleet tärkeämpiä resursseja kuin ulkonäkö, pukeutuminen tai tunteet. Tiedenaisten haastatteluissa ulkonäön ja olemuksen kuvailuja löytyi kuitenkin runsaasti etenkin sanomalehdistä ja sukupuolta korostettiin myös kohdehenkilöä kuvailevien adjektiivien, kuten "sirpukka" tai "hento", valinnalla. Valtaosassa haastatteluja käytettiin neutraalien verbien lisäksi tunnepitoisia ilmauksia kerrottaessa esimerkiksi tutkijan "punastuvan hellyttävästi" tai "heläyttävän iloisesti". Tällaisin kielellisin keinoin annetaan ymmärtää, että vaikka haastateltava on tutkija, hän on myös nainen.

Kiitämme Jeff Hearnia, Pirjo Hiidenmaata ja Anu Korhosta artikkeliamme koskevista hyödyllisistä kommentista ja keskusteluista.

Viitteet

- 1 Tiedebarometreissa (2001; 2004) pyydettiin vastaajia nimeämään ”yksi nykyisin toimiva merkittävä suomalainen tieteenharjoittaja”.
- 2 Naisten koulutustaso on viime vuosikymmeninä noussut nopeasti kaikissa EU-maissa, ja naiset ovat jo enemmistönä yliopisto-opiskelijoista Suomen lisäksi useimmissa EU-maissa. Suomessa reilulla kolmanneksella työikäisistä naisista on kolmannen asteen koulutus, muiden vanhojen EU-maiden naisista keskimäärin joka viidennellä (Eurostat 2001). Naisten osuus professorikunnasta oli vuonna 2000 EU-maista suurin Suomessa ja Portugalissa, missä kaksi kymmenestä professorista on naisia, kun EU:n keskiarvo oli 13.2 % (EC 2003).
- 3 Vuosilta 1997–2000 on peräisin 25 haastattelua, loput 69 vuodelta 2001 ja vuodelta 2002 elokuun loppuun. Sanomalehtihaastatteluja on 42 seuraavista lehdistä: *Helsingin Sanomat (HS)*, *Aamulehti (AL)*, *Taloussanommat (TL)*, *Ylioppilaslehti (YL)*. Loput 52 haastattelua ovat aikakauslehdistä: 38 haastattelua on talletettu naistenlehdistä/naisille suunnatuista lehdistä (*Anna*, *Eeva*, *Gloria*, *Kauneus ja Terveys [KT]*, *Kodin kuvalehti [KK]*, *Kotiliesi [KL]*), 14 tekstiä muista aikakauslehdistä (*ET*, *Pirkka*, *Seura*, *Suomen Kuvalehti [SK]*).
- 4 Kaksi aineiston haastatteluista on kuitenkin otsikoitu tutkijapariskunnan, tiedenaisen ja hänen tiedemiespuolisonsa haastatteluiksi (”Curie-vertaus hymyilyttää tutkijaparia”. Maija Leinonen ja Pekka Saikku, *HS* 7.8.1997; ”Puolisot väittelevät yhtä aikaa eri saleissa Vaasan yliopistossa”. Tuija Mainela ja Vesa Puhakka, *HS* 7.6.2002); yhdessä melkein saman veroiseksi päähenkilöksi tuntuu nousevan tiedenaisen (ei-akateeminen) puoliso (”Epäsäätyinen avioliitto?” Raija Sollamo, *KL* 6/2001).
- 5 Seurasimme *Helsingin Sanomissa* ilmestyneitä tutkijoiden haastatteluja marraskuun 2002 ja helmikuun 2003 ajan. Julkaistuista 27 haastattelusta 9 esitteli naispuolisen tutkijan.
- 6 Tekstejä analysoidessamme emme tässä artikkelissa kiinnitä erityistä huomiota haastattelijan sukupuoleen. Yleensäkin tutkijoiden pyrkimykset löytää nais- ja mieskirjoittajille ominaisia tekstin rakentamisen tai tyylin piirteitä ovat kariutuneet; miehet ja naiset osaavat samat kielenkäytön ja tekstinrakentamisen keinot ja hyödyntävät niitä päämääräkohtaisesti (Tainio 2001; Mills 1995; Römer tulos). Tyylin valikoitumiseen vaikuttavat kirjoittajan sukupuolta enemmän ne erilaisiin tekstilajeihin rakentuneet kulttuuriset odotukset, joihin kirjoittajat tekstinsä suhteuttavat (Mäntynen 2003). Huomasimme kuitenkin, että kirjoittaja saattaa kirjoittaa tekstiään näkökulmasta, jossa hänen oma sukupuolensa korostuu (”[K]irjailija [V. Pimenoff] ehti kuitenkin monta kertaa miehiä, mitä me suomalaiset naiset olemme menettäneet astuessamme kodin ulkopuolelle.” *Anna* 57–58/1999) tai jossa sukupuoli muuten valikoidaan tulkintakehykseksi (”Apolla vain on uusi näkökulma ja lähdeaineisto, hän on humanisti ja vielä nainen.” *AL* 7.10.2001). Sukupuoli voidaan siis monin keinoin rakentaa ja usein rakennetaankin osaksi tekstin tulkintakehyksiä (Tainio 2001).
- 7 Aineistomme haastatteluissa puoliso tarkoittaa heteropuolisoa, yleensä nimenomaan aviomiestä.
- 8 Tällä hetkellä parisuhteessa elävinä (lähes kaikki nimenomaan naimisissa olevina) esitettiin 45 tiedenaista, eronneeksi (ja kaksi heistä uudelleen avioituneeksi) ilmoitettiin 7 tutkijaa. Yhteensä parisuhteessa tai perheessä eläviksi, eläneiksi tai äideiksi esitellään 62 tiedenaista.
- 9 Puoliso nousee keskeiseksi myös neljän muun haastattelun otsikossa ja kuvissa. Kahden pariskuntahaastattelun (ks. alaviitettä 4) kuvista toisessa pariskunta istuu nurmella lapsensa kanssa (Tuija Mainela ja Vesa Puhakka, *HS* 7.6.2002), toisessa aviopari hymyilee vierekäin työpöydän ääressä (Maija Leinonen ja Pekka Saikku, *HS* 7.8.1997). Raija Sollamon haastattelun ”Epäsäätyinen avioliitto?” (*KL* 6/2001) kolmessa kuvassa esiintyy pariskunta yhdessä. Lisäksi Kristiina Laakson haastattelun (”Huippulääkäri New Yorkissa”, *KL* 10/2001) yhdessä kuvassa on koko perhe, tiedenainen puolisoineen ja kahden tyttärensä kera, toisessa äiti hymyilee teini-ikäisten tytärtensä välissä. Kaiken kaikkiaan puolison kuvan voi nähdä haastattelujen yhteydessä kuitenkin melko harvoin, vain viidessä niistä. Kaikissa pariskuntia esittävässä kuvissa puoliset esitetään toisiinsa kiintyneinä, jotkut suorastaan rakastuneina.
- 10 Naisten hoivamentaaliteitin ilmentämisinä voinee pitää myös kuvia, joissa tiedenainen esiintyy koiran kanssa: kolmesta kuvasta kahdessa nainen rapsuttelee koiraansa, yhdessä ulkoiluttaa niitä. Naisen hoivaajan roolia korostetaan kuitenkin erityisesti silloin, kun tiedenainen valokuvataan yhdessä oman lapsensa/lastensa kanssa. Lapsikuvin varustettuja haastatteluja oli aineistossamme seitsemän. Yhdessä haastattelussa äidin sylissä oleva lapsi motivoituu tutkijanaisen työstä (”Rentona ja rohkeana synnyttämään”. Pirkko Saisto, synnytyspelkojen tutkija, *Pirkka* 12/2001), muissa ei. Sirpa Asko-Seljavaaran sylissä oleva lapsenlapsi toimii lähtökohana koko haastattelutekstiin: jutun otsikko ”Huippukirurgin uusi rooli” (*KL* 9/2001) selittyy tekstin ja kuvan kautta isoäitiydeksi. Ylipäätään ottaen tutkijanaiset kuitenkin kuvattiin yksin: ulkona, luonnon keskellä, kotipiirissään tai työpaikalla.
- 11 Odottamatonta oli myös se, että erityisen paljon ulkomuotoa ja luonnetta/olemusta kuvailtiin sanomalehtien haastatteluissa: niistä vain yhdestä (42:sta) kuvailut puuttuivat kokonaan. Naistenlehdissä ulkomuodon ja olemuksen kuvailuja ei ollut viidessä (38:sta), muissa aikakauslehdissä kuudessa haastattelussa (14:sta).

- 12 Mills (1995, 160–178) raportoi tutkimuksista, joissa on huomattu naista kuvattavan objektina, tarkkailtuna, ja huomiota kiinnitettävän erityisesti naisen vartaloon, joka seksuaalisoituu. Esimerkki 20 on yksi niistä harvoista luonnehdinnoista, jotka tekstikontekstissaan voi tulkita seksuaalisoviiksi – Vainion haastattelussa käsitellään mm. naistutkijoiden seksuaalisointia. Myös Elina Haavio-Mannilan haastattelussa on seksuaalisovia elementtejä (esim. ”Hän istuu toimittajien edessä tukka permanenttuna ja huulet punattuina. – Sellainen muumimamma, seksimamma, ihastellaan.” *NYT* 32/1997); hän on tutkinut suomalaisten seksikäyttäytymistä. Muuten tekstin tasolla aineistostamme ei juurikaan löytynyt seksuaalisointeja, mutta etenkin naistenlehden kuvitukset saattoi toisinaan tulkita sellaisiksi.
- 13 Anni Huhtala, *HS* 12.5.2002.
- 14 Seitsemän haastattelua ei asettunut edellä mainittuihin kehyksiin. Tämä ryhmä oli varsin heterogeeninen. Se sisälsi kaksi pariskuntahaastattelua, joista toisessa käsiteltiin tutkijan avioliittoa ei-tutkijan kanssa, toisessa taas yhtä aikaa väitellyttä tutkijapariskuntaa; kaksi pikemminkin elämäntapaa kommentoivaa haastattelua, yhden naisnäkökulmaa taloustieteessä kommentoivan haastattelun ja kaksi eri tavoin naisten tutkijanuran ongelmia kommentoivaa haastattelua.
- 15 Korostamme, että kyseessä on nimenomaan toimittajien kielellisten ja temaattisten valintojen kautta ilmenevä haastattelun kehikko, ei kannanottoamme siitä, millä tavoin kyseisiä tutkijoita tulisi luokitella.

Kirjallisuus

- Cameron, Deborah (1995)
Verbal Hygiene. London: Routledge.
- Chambers, D.W. (1983)
Stereotypic Images of the Scientist: Draw-a-Scientist Test. *Science Education* 67:2, 255–265.
- EC (European Commission) (2003)
She Figures 2003. Women and Science. Statistics and Indicators. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Commission.
- Eskola, Katariina (1991)
Naiset ja intellektuaalinen tiedotusjulkisuus. Teoksessa Eero Taivalsaari (toim.) Näennäinen demokratia. Helsinki: ArtHouse, 30–55.
- ETAN (European Technology Assessment Network) (2000)
Science Policies in the European Union. Promoting Excellence through Mainstreaming Gender Equality. A Report from the ETAN Network on Women and Science. Brussels: European Commission, Research Directorate-General.
- Eurostat (2001)
Education Attainment Levels in Europe in the 1990s – Some Key Figures. *Statistics in Focus, Population and Social Conditions* 7/2001.
- Fairclough, Norman (1995)
Media Discourse. London: Edward Arnold.
- Fogelberg, Paul, Jeff Hearn, Liisa Husu & Teija Mankkinen (toim.) (1999)
Hard Work in the Academy. Research and Interventions on Gender Inequalities in Higher Education. Helsinki: Helsinki University Press.
- Hiidenmaa, Pirjo (2003)
Suomen kieli – who cares? Helsinki: Otava.
- Husu, Liisa (2001)
Sexism, Support and Survival in Academia. *Academic Women and Hidden Discrimination in Finland. Social psychological studies* 6. University of Helsinki: Department of Social Psychology.
- Husu, Liisa (2004)
Naisystävällisempään yliopistoon: tiedenäiset ja muutoksen visiot. *Naistutkimus* 17:1, 3–21.
- Juvonen, Minna (2000)
Ystävättärenä aikakauslehti – Annan ja Sinä&Minän henkilöhaastattelujen vertailua. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.
- Kalliokoski, Jyrki (1991)
Yhtiö, laki ja alamaiset. Lehtihaastattelun analyysia. Teoksessa Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi & Mirja Saari (toim.) Leikkauspiste. Helsinki: SKS, 87–106.
- Kalliokoski, Jyrki (1992)
Miten tekstin merkitys syntyy. *Virke* 6/1992, 4–9.
- Kantola, Katariina (2003)
Sopuisia ja äänekkäitä keskusteluja. *Rocklehti Rumban naiskuvat. Tiedotustutkimus* 26:4–5, 62–85.
- Karppinen, Kaisa (2002)
Onko kielellinen tasa-arvo utopiaa? *Kielikello* 1/2002, 22–25.
- Kivimäki, Sanna (2002)
Kirjoittamisen kokemus. Suomalaisten naiskirjailijoiden haastattelut aikakauslehdissä. *Tiedotustutkimus* 25:2, 4–20.
- Komiteamietintö 1982:33.
Naisten tutkijanuran ongelmat ja esteet. Opetusministeriön asettaman työryhmän mietintö.

- LaFollette, Marcel (1988)
 Eyes on the Stars. Images of Women Scientists in Popular Magazines. *Science, Technology & Human Values* 13:3-4, 262-275.
- LaFollette, Marcel (1990)
 Making Science Our Own: Public Images of Science 1910-1955. Chicago: Chicago University Press.
- Leech, Geoffrey N. & Michael H. Short (1981)
 Style in Fiction. A Linguistic Introduction to English Fictional Prose. London: Longman.
- Lempiäinen, Kirsti (2003)
 Sosiologian sukupuoli. Tutkimus Helsingin ja Tampereen yliopistojen sosiologian kurssikirjoista 1946-2000. Tampere: Vastapaino.
- Lichterman, Paul (1992)
 Self-help Reading as Thin Culture. *Media, Culture and Society* 14:3, 421-447.
- Mills, Sara (1995)
 Feminist Stylistics. London: Routledge.
- Mäntynen, Anne (2003)
 Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa. Helsinki: SKS.
- Nikander, Timo (1999)
 Koulutus vähentää naisten, lisää miesten lapsilukua. *Tietoaika* 5/1999, 12-13.
- Ochs, Elinor (1992)
 Indexing Gender. Teoksessa Alessandro Duranti & Charles Goodwin (toim.) *Rethinking Context*. Cambridge: Cambridge University Press, 335-358.
- Peltonen, Eeva (1998)
 "Vahva" suomalainen nainen - suomalaisen naistutkimuksen kertomaa ja (sen) luentaa. *Naistutkimus* 11:4, 66-72.
- Rimmon-Kenan, Shlomith (1999)
 Kertomuksen poetiikka. Alk. Narrative Fiction. Contemporary Poetics. Suom. Auli Viikari. Helsinki: SKS.
- Römer, Ute (tulossa)
 "This Seems Somewhat Counterintuitive, though...". Negative Evaluation in Linguistic Book Reviews by Male and Female Authors. Teoksessa Elena Tognini-Bonelli (toim.) *Evaluation and Corpus*. Amsterdam: Benjamins.
- Samuel, Raphael & Paul Thompson (toim.) (1990)
 The Myths We Live by. London & New York: Routledge.
- Shachar, Orly (2000)
 Spotlighting Women Scientists in the Press. *Tokenism in Science Journalism. Public Understanding of Science* 9:4, 347-358.
- Siivonen, Jonita (1999)
 Stor Anna, Liten Anna och tio andra personporträtt: om innehållsrika och språkliga mönster i en mediegenres kvinnobeskrivningar. Forskningsinstitutet, Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.
- Sjöberg, Svein (2000)
 Science and Scientists: The SAS-study. Cross-Cultural Evidence and Perspectives on Pupils Interests, Experiences and Perceptions. University of Oslo, Department of Teacher Education and School Development, *Acta Didactica* 1/2000.
- Suomen Akatemia (1997)
 Naisten tutkijanuran edistäminen. Suomen Akatemian julkaisu 13/1997.
- Suomen Akatemia (2000)
 Naisten tutkijanuran seurantaraportti. Suomen Akatemia.
- SVT (1998)
 Koulutus Suomessa. Suomen Virallinen Tilasto, *Koulutus* 1998:1.
- Tainio, Liisa (2001)
 Puhuvan naisen paikka. Sukupuoli kulttuurisena kategoriana kielenkäytössä. Helsinki: SKS.
- Tammi, Pekka (1992)
 Kertova teksti: esseitä narratologiasta. Helsinki: Gaudeamus.
- Tiedebarometri (2001)
 Tieteen tiedotus ry. Tutkimus suomalaisten suhtautumisesta tieteeseen ja tieteellis-tekniseen kehitykseen. <http://www.saunalahti.fi/~pena/tb/tiedebaro.htm>.
- Tiedebarometri (2004)
 Tieteen tiedotus ry. Tutkimus suomalaisten suhtautumisesta tieteeseen ja tieteellis-tekniseen kehitykseen. <http://www.sci.fi/~yhdys/tb2/tiedebaro2.htm>.
- Töyry, Maija (1999)
 Toimittaja rajoitusten ja vapauden rajamailla. Teoksessa Sanna Haavisto et al. (toim.) *Käytännön sanelema juttu? Aikakauslehtigenreä etsimässä*. Kielen opissa 3. Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisu, 4-5.
- van Bezooijen, Renée (1996)
 The Effect of Pitch on the Attribution of Gender-Related Personality Traits. Teoksessa Natasha Warner et al. (toim.) *Gender and Belief Systems. Proceedings of the Fourth Berkeley Women and Language Conference*. Berkeley women and language group. University of Berkeley, California, 755-766.
- Vilkuna, Maria (1992)
 Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa. Helsinki: SKS.